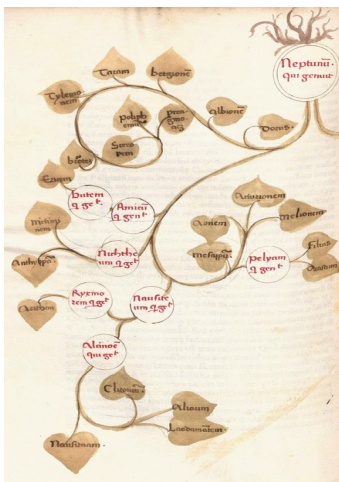


DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

## GENEALOGIA VARIABILIS

### Tanulmány a genealógia műfajairól a Thurzó-család példáján



Szőke Kornélia

Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar  
Irodalomtudományi Doktori Iskola, Klasszikus szövegtudomány

Témavezető

Prof. Dr. Kecskeméti Gábor  
A doktori iskola vezetője  
Prof. Dr. Kecskeméti Gábor

Miskolc  
2017

# I.

## A KITŰZÖTT KUTATÁSI FELADAT

A genealógiáról szóló mai ismereteink elsősorban historiográfiai természetűek, és a genealógiát a történeti segéttudományok között mint a rokonsági kapcsolatokat vizsgáló tudományt emlegetjük. A genealógia történettudományi aspektusán kívül azonban számos jelentést és értelmezési lehetőséget nyújt.

A disszertációban érvényesített feltevés szerint a genealógiai gondolkodás egy olyan komplex szemléletmód, amelynek gyökerei az antikvitásig nyúlnak vissza, és amelynek narrációs eszköztára egészen a 18. században kezdődő modernitásig folyamatosan változásban volt. Ebbe az eszköztárba heterogén szövegek, toposzok, olykor írásban egyáltalán nem rögzített – de mégis valamiféle egyezményes megállapodás jeleit mutató – hagyományelemek tartoztak. Ezek közül a zömében rejtve maradt gondolati konstellációkból bizonyos korszakokban egy-egy hagyományelem vagy elgondolás dominanciája, előtérbe kerülése jellemzi a genealógiai diskurzusokat.

A dolgozat a genealógia műfaji sokszínűségére, változékonyságára kíván rámutatni úgy, hogy egyetlen család, a Felvidéken élt Thurzók példáján keresztül a genealógiai gondolkodásmód különböző komponenseit, azok szövegbeli reprezentációit vizsgálja. Melyek az uralkodó hagyományelemek a genealógiai diskurzusokban? Mi az oka annak, hogy bizonyos korszakokban egyes elemek dominanciája, míg mások kihullása jellemzi a genealógiai párbeszédet?

A disszertáció kiemelt figyelmet szentel a genealógia modernitás előtti történetének, amely a dolgozat terjedelmének több mint kétharmadát teszi ki. Középpontban tartja azt a gondolatot, hogy a genealógia napjainkban egy olyan – a természet- és kultúrtudományok határán elhelyezkedő fogalom – amelynek karaktere a 18. században kezdődő modernitással alapjaiban módosult. A szaktudományok elkülönülésekor a fogalom univerzális értelme a háttérbe szorult, az addigi komplex jelentés kettévált, egyrésztől egy biológiai vonatkozású el-

méletre (korábban a *generatio 'nemzés'* értelemben használt jelentés), illetve egy kulturális-társadalmi érintettségű egységfogalomra (a korábbi *genos 'nem'* értelmű meghatározás).

A genealógiai narrációt ezért kettősség jellemzi. Az emberi leszár-mazás biológiailag rögzített adottságai révén egyrészt a probléma-mentesség látszatát kelti, és az emberi cselekvések gyakorlatában egyszerűnek és megkérdőjelezhetetlennek szeret tűnni, ezzel is alátá-masztva természettudományos pozícióját. Stratégiai okokból az evi-dencia érvényével a természet elvitathatatlan érveit használja fel. Másrészt azonnal kérdésessé válik akkor, amikor érvelése – legyen az mitikus vagy logikai argumentáció – egy bizonyos helyzet leírásá-ban vagy legitimációjában kerül alkalmazásra, olyan helyzetben, amelynek egyúttal saját keletkezését is köszönheti. Éppen ezért kul-turális rendszer is marad, és kulturális karaktere kerekedik felül ak-kor, amikor a történelem során különböző kifejezési formákat nyúj-tott válaszul azokra a leginkább legitimációs kihívásokra, amelyek-nek megfelelni igyekezett. A genealógia kifejezési formái, a genealó-giai érvelés elemei reflektálnak koruk kérdésfelvetéseire, így azokat a kollektív genealógiai tudat, a genealógiai gondolkodásmód elemei-nek tekinthetjük.

A disszertáció kutatási célja kettős, egyrészt ösztönözni kíván a genealógiáról, illetve a genealógiai gondolkodásmódról alkotott elképzeléseink újragondolására, másrészt célja a Thurzó-családról szóló ismereteink bővítése.

## II. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLAT, FORRÁSOK, MÓDSZEREK

A disszertáció céljának tekintette a genealógiai gondolkodásmódról alkotott elképzeléseink gazdagítását, árnyalását. A vizsgálandó szö-vegek körének kijelölése éppen ezért nem problémamentes. Hiszen nem tudjuk bizonyossággal állítani, hogy egyes szövegek alkalmasak

egy szemléletmód vizsgálatára, míg mások alkalmatlanok erre. A kiválasztott szövegek – bár zömében nem genealógiai bizonyítás céljából születtek – beszélnek a család eredetéről, felhasználnak genealógiai adatokat, sőt ami ennél is fontosabb: a genealógiai tárgyú részeknek fontos szerepe van a szöveg egészének struktúrájában, argumentációjában. A források kiválasztásában a szövegek tartalmi komponensére koncentráltam, és igyekeztem olyan szövegeket vizsgálat alá vonni, amelyek a család eredetéről, származásáról beszélnek. Az elemzett források latin, egyes esetekben német nyelven íródtak.

Az első fejezetben Valentin Eck 1519-ben Krakkóban megjelent *De antiquissima nominis et familiae Thurzonum origine* című dicsőítő költeményének elemzése áll a középpontban. A fejezetben foglalkozom még a költemény Rudolph Agricola által írt ajánlólevelével és röviden kitérek a kortárs humanisták tollából származó, és a Thurzókat dicsőítő, epigrammákra is. A *Hercules in bivio* toposzának irodalmi felhasználásáról szólva a toposz erdélyi előfordulására mutatok fel példákat, és Petki János *Az Virtusnak és Voluptasnak egymással való vetekedések* (1610) című művével mutatok ki tematikus és szövegbeli párhuzamokat.

A második fejezet vizsgálati szövegcsoportját a Thurzók temetésére készült halotti beszédek alkották. A három latin nyelvű szónoklat (Isaacus Abrahamides, Elias Ursinus, Jeremias Spiegel beszédei), egy német nyelvű prédikáció (Peter Zabeler) és egy latin halotti versgyűjtemény (Stephanus Xylander) mindegyike tartalmaz genealógiai jellegű adatokat. Az ekkorra már jelentős politikai pozíciókat elért család a kor szokásának és elvárásának is meg kívánt felelni, és a genealógiai tárgyú szövegeiben is átvette a korszak politikai diskurzusában jelen lévő frázisokat és közhelyeket.

A disszertáció harmadik fejezetének legfontosabb forrása Wagner Károly *Analecta Scepusii sacri et profani, I–IV* (1774–1778) című munkája. Az *Analecta* negyedik kötetének Thurzó-fejezetét az első tudományos igénnyel megírt genealógiának tekintjük. A mű előszavának megállapításai alapján először Wagner történetírói forráskezelési elveit foglaltam össze, majd bemutattam Wagner felvidéki segítőit. Dobai Székely Sámuel és Wagner Károly egyes leveleinek áttekintéséből jutottam arra a következtetésre, hogy Dobai Székely az

*Analectában* szereplő elbeszélő források és krónikák beszerzésében, másolásában, illetve közvetítésében volt Wagner segítségére. A fejezet zárásaként az *Analecta* recepciójának vizsgálata céljából a bécsi *Al-lergnädigst-privilegirte Anzeigen* című folyóirat azon cikkeit tekintetem át, amelyek a wagneri művet ismertették.

### III. EREDMÉNYEK, HASZNOSÍTHATÓSÁG

A dolgozat első fejezetében (*A humanizmus korának Thurzó-genealógiája*) egy Thurzó Elekhez címzett dicsőítő költeménnyel foglalkoztam. A verset 1519-ben a Thurzók családjának és ősi nevének eredetéről írta egy német származású humanista, Valentin Eck. A fejezetben hosszabban írtam a vers általam legfontosabbnak ítélt mozzanatáról: az ifjú Thurzó Eleknek Gyönyörrel és Erénnyel való találkozásáról. Thurzó Elek Virtus melletti elköteleződése nemcsak azért fontos mert az etikai értelemben vett helyes döntést mutatja – ezáltal elsősorban a példamutatás funkcióját látja el –, hanem azért is, mert a versbéli döntésnek konkrét politikai aktualitása van. A költemény Thurzó politikai színrelépésének pillanatában született, és a főúr házáért való elköteleződését bizonyítja. A korszak genealógiai eljárásáról szólva (*16. századi genealógia*) megállapítottam, hogy a nevek-ből történő etimológiai következtetés a humanizmus korának jellemző módszere, amely azonban két különböző tudósi argumentációhoz egyszerre tartozhat: a mitikus alapokon nyugvó bizonyításhoz (Giovanni Nanni) és a humanista szellemiségű filológiai érveléshez (Beatus Rhenanus).

A második fejezetben (*A 17. századi halotti búcsúztatók genealógiai részei*) a Thurzó-temetésekre készült halotti szövegeket vizsgáltam. A főúri temetésekre készült világi szónoklatok mindegyike tartalmaz genealógiai fejezeteket, így elsődleges forrásai a korszakra vonatkozó genealógiai kutatásoknak. Bár a tudományos kutatás a halotti beszédek adatainak családtörténeti jelentőségére többször felhív-

ta a figyelmet, ezeket elsősorban mint *personaliakat* értékelte, és a genealógiai közléseket leginkább biográfiai szempontból látta jelentősnek. Ezzel szemben a disszertáció közelítési módja újdonságot jelent az eddigi tendenciákhoz képest, hiszen a halotti beszédekből a genealógiairás elveit, kritériumait is kiolvassa (*A nemzetség dicséretének szabályai*). Az alfejezet végén arra a következtetésre jutottam, hogy a halotti szónoklatokban található, és általam módszertaninak tekintett, megjegyzések betöltötték azt az igényt, amely a korszak genealógiairásának formájára és tartalmára vonatkozott.

A *Teológia és genealógia* alfejezet másik fontos következtetése volt, hogy a genealógiai érvelés az apostoli hatalom továbbadásának egyházi tételéhez, az *apostolica successio* érveitől látszik igazodni, azaz a genealógiai narráció során a nemzetség leszármazásának kérdésben érvként egyházi hittétel, az apostoli hivatalkövetés gondolata jelenik meg. Pázmány szövegekből vett példák segítségével röviden kitértem arra, hogy ez az érvelés fordítva (tehát egyházi oldalról világi felé kiindulva is működött): a teológiai tárgyú szövegek az *apostolica successio* közérthetőségének érdekében történelmi, genealógiai frázisokat emlegettek.

A *História és genealógia* fejezetben a szövegek történetíráshoz való kapcsolatát vizsgáltam, és két érv az eredet (*origo*) és ősiség (*antiquitas*) a genealógiai elbeszélésben játszott szerepére fordítottam a figyelmet. A fejezet végén a halotti szövegek antik és bibliai idézeteinek összehasonlítása, illetve kortárs szerzők szövegeinek (Zrínyi- és Gyöngyösi-előszavak) idézése után arra a következtetésre jutottam, hogy ezek a visszatérő szövegelemek, toposzok az általánosan használt egyezményes, de írásban nem rögzített, genealógiai diskurzus építőelemei.

A harmadik fejezet (*A tudományos genealógia kezdetei a 18. században*) a Thurzók iránti történettudományi érdeklődés kiindulópontjait vizsgálta. A 17. század folyamán a forráskritika hatása immár erőteljesen érvényesült a genealógiairás esetében. Idejétmúlttá vált az etimológiai alapon működő genealógiai diskurzus, s bár megvan a mito-

lógiai allegóriákat használó reprezentációs nyelv, ennek véglegesen a 18. században a történeti episztemológia fejlődése, illetve később az orvostudomány fejlődésével járó eredmények adják meg a kegyelem-döfést. A 18. századi fordulat során az alapvetően mitikus jellegű genealógiai gondolkodásmód levetkőzi az antik allegóriákkal dolgozó, majd a 17. század folyamán teologizált és legendásított reprezentációs nyelvi mintázatait, és a 18. századtól kezdve kizárólag tudománytörténeti összefüggésben kerül említésre. A fejezetben tárgyalásra került az első, a családról írott, tudományos genealógia. Szerzője Wagner Károly az *Analecta Scepusii sacri et profani* négykötetes vállalkozás utolsó kötetében foglalkozott az akkorra már több mint egy évszázada kihalt családdal.

A disszertáció filológiai eredményének tekinthető, hogy a szakirodalom által alig vagy egyáltalán nem ismert forrásokat vizsgált. Külföldi levéltárak (például biccsei és krakkói gyűjtemények) szövegeinek ismertetésével, illetve az irodalmi köztudatban elveszettnek hitt források (Thurzó Kristóf halotti verseinek) bemutatásával kiegészíti a családról szóló ismereteinket. A dolgozat talán legfontosabbnak mondható eredménye mégis vizsgálati szempontjainak újszerűségében áll. Elsősorban abban, hogy elsőként vállalkozott a genealógia komplex vizsgálatára, műfaji hosszmetsetének megrajzolására. Remélt célja volt, hogy a genealógia modernitás előtti állapotának megfigyelésével a tudományos genealógia kialakulásának folyamatához is közelebb jussunk.

## IV.

### PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

#### Előadások

1. 2007. november 13. Miskolc : **Doktoranduszok Fóruma.** Az előadás címe: *A történetiség kérdése a XVIII. század elején. Egy kutatás lehetőségeiről*
2. 2008. augusztus 29. Debrecen: **Mozgásban Irodalomtudományi PhD Konferencia.** Az előadás címe: *Szöveg és szövegváltozat értelmezési lehetőségeinek vizsgálata a narráció történeti aspektusának kiemelésével*
3. 2008. november 13. Miskolc: **Doktoranduszok Fóruma.** Az előadás címe: *Egy 18. századi tudós barátság története. Dobai Székely Sámuel és Johann Balthasar Bernhold*
4. 2009. november 5. Miskolc: **Doktoranduszok Fóruma.** Az előadás címe: *A 18. századi magyarországi családtörténet-írás elméleti kérdései*
5. 2010. május 26–29. Körmend: **Szolgálatomat írom Kegyelmednek: Misszilis és fiktív levelek; naplók, emlékkönyvek, dedikációk és alkalmi feljegyzések a régi magyar irodalomban.** Körmend. Az előadás címe: *„Vita nostra militia est” Dobai Székely Sámuel külföldi katonaevei album amicorumának bejegyzései alapján*
6. 2012. április 27–28. Pécs. **Mikro & Makro. Fialat kutatók konferenciája.** Az előadás címe: *Prodigiumok Stephanus Xylander lócsei krónikájában*



7. 2012. szeptember 21. Miskolc: **Úr és szolga viszonya a történettudomány egységében. Tudományos konferencia Vári András (1953–2011) emlékére.** Az előadás címe: *(H)ősalakok az antik korból. A humanista panegyricus mint a szolgálat egyik módja*
8. 2015. május 27–30. Szeged: **A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750). Tudományos tanácskozás.** Az előadás címe: *Dobai Székely Sámuel és az altdorfi egyetem*

#### Tanulmányok

1. SZŐKE Kornélia, *D’anciens et nouveaux fous: L’adaptation du XVIII<sup>e</sup> siècle de l’oeuvre de Sébastien Brant La Nef des fous, Histoire et civilisation du livre*, 2018 (Közlésre elfogadva)
2. SZŐKE Kornélia, *Régi és új bolondok: Sebastian Brandt Bolondok hajójának 18. századi átdolgozása*, Filológiai Közlöny, 2017 (Közlésre elfogadva)
3. SZŐKE Kornélia, *Dobai Székely Sámuel és az altdorfi egyetem = A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon 1650–1750*, szerk. BARTÓK István, Szeged, SZTE Magyar Irodalmi Tanszék, 2016, 109–119.
4. SZŐKE Kornélia, *Thurzó Kristóf halotti versei*, MKSz, 3(2015), 326–334.
5. SZŐKE Kornélia, *Wagner Károly, a modern genealógus = Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, JANKOVICS József, Bp., Reciti, 2015, 409–421.
6. SZŐKE Kornélia, *Kliens és patrónus – Ősök és hősök a mitikus időből: Valentin Eck Thurzó Elekhez írt dicsőítő költeménye = Úr és szolga a történettudomány egységében: Társadalomtörténeti tanulmányok*, szerk. GYULAI Éva, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2014, 68–78.

7. SZŐKE Kornélia, *Prodigiumok Stephanus Xylander lőcsei krónikájában* = *Mikro&Makro: Fiatal kutatók konferenciája: Tanulmánykötet*, szerk. LOVAS Borbála, Bp., 2013, 257–269.
8. SZŐKE Kornélia, *A 18. századi magyarországi családtörténet-írás elméleti kérdései* = *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma*, szerk. SZŐKE Kornélia, Miskolc, 2009, 41–46.
9. SZŐKE Kornélia, *Egy tudós barátság történetéhez: Dobai Székely Sámuel és Johann Balthasar Bernhold* = *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma*, szerk. SZŐKE Kornélia, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2008, 29–33.